

Рис.1.

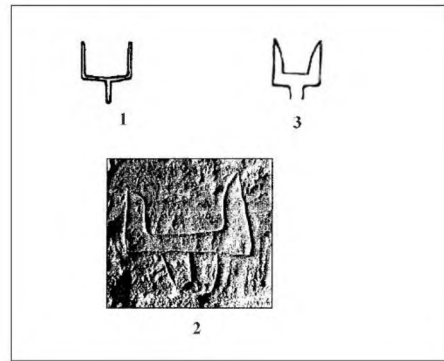

Рис.2.

УДК 94 (477) «8 / 12»

Марина Тарасенко

Софія Київська - сакральний символ Київської Русі

Розглянуто спірні питання щодо року та імені забудовника храму, нові факти щодо значення собору в добу Київської Русі і для сучасників.

Ключові слова: Київська Русь, свята Софія, Богородиця, Володимир Великий, Ярослав Мудрий.

We consider the controversial issue of the year and the name of the builder of the temple, new facts about the importance of the cathedral a day Kyiv Rus and contemporaries.

Key words: Kyiv Rus, Saint Sophia, Mother of God, Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise.

У добу Київської Русі спостерігається устремління до матеріалізації духовних символів. Князь Володимир Великий задумав перетворити князівство на священну християнську державу, прийнявши віру Христову зі стольним градом Києвом, що розширила б можливості спілкування із Заходом. У ті часи «Священна держава» відносилася до найбільш розвинутих країн в культурному відношенні. Її досягнення допомогли посилено розвиватися в різних галузях, в тому числі й містобудуванні. Саме Володимир, за визнанням сучасників, належав задум і початок будівництва Дому Мудрості – храму святої Софії, як ідеалу соборності, централізованої сакральної держави.

Понад двісті років тривають дискусії з приводу ініціатора забудовника храму і дати заснування собору. Та чи має це значення, коли маємо перед собою духовну перлину християнства у Європі з безліччю нерозгаданих таємниць.

Дослідженням історії собору Святої Софії займалися багато науковців, серед яких – Н. Микитенко, Ю. Корнелюк, П. Толочко, Б. Рибаків, Ю. Асєєв та ін., які відкрили нові факти щодо технології та архітектури будівництва, датий імені забудовника. Їх дослідження побудовані на основі вивчення графіті на стінах

собору, ще раз підтверджують, що в добу Київської Русі шанували Діву Марію-Богородицю, яка мислилася як заступниця Києва, отожднювали її образ з ідеєю божественної чистоти і святості [10, с. 7].

Якщо простежити історію будівництва культових споруд, можна помітити, що протягом кількох століть на землях слов'ян найбільше будувалося церков і соборів саме на честь Богородиці (Різдва, Введенські, Успенські та ін.). Здавна слов'яни вірили в те, що свята Київська Русь є «Дім Пресвятої Богородиці», яка за однією з новел «Києво-Печерського патерика» мала намір переселитися до Києва: «Хочу церкву собі спорудити на Русі, в Києві. Прийду сама її побудувати, і в ній хочу жити» [12].

Директор Інституту археології України П. Толочко провів чимало досліджень щодо вивчення історії собору й особливу увагу приділив встановленню авторства головного забудовника храму. За його словами у свідченнях давніх літописів, особливо «Повість минулих літ», під 1037 роком чітко записано: «заложи Ярослав город великий, у него же града суть Златая врата; заложи же и церков святія Софья, митрополію...». За Новгородським літописом, Ярослав заклав храм «Святая Софья в Києве» 1017 року [7, с. 23].

Дослідник Ю. Корнелюк, вивчаючи давньоруський монументальний живопис, переконливо довів, що за техніко-технологічними та стилістичними ознаками софійські фрески найбільш близькі розписам Десятинної церкви у Києві і можуть бути датовані першою половиною XI ст. Він стверджує, що фрески собору виконані однією групою майстрів, причому основних виконавців було близько тридцяти [8, с. 10].

Отже, храм міг бути побудований ще за правління Володимира Великого. Вчений С. Висоцький опублікував важливі матеріали, пов'язані за змістом не тільки з літописними повідомленнями, але й такі, що репрезентували київську писемну школу й свідчили про київську говірку XI – XVI ст. Він атрибутував композиції у вежах собору і пов'язав їх із зображенням княгині Ольги на прийомі в імператора Візантії Костянтина Багрянородного в Царгороді. За його реконструкцією відроджено груповий портрет сім'ї Ярослава Мудрого, що є унікальною пам'яткою давньоруського портретного й монументального живопису [3, с. 23].

Доктор архітектури, професор, Заслужений архітектор України Ю. Асєєв на матеріалах архітектурно-археологічних досліджень Софії Київської запропонував удосконалену реконструкцію первісного зовнішнього вигляду Софійського собору, спорудивши його новий макет [4, с. 56].

На території собору проводяться археологічні розкопки під керівництвом Т. Бобровського, що дозволяють пролити світло на ще не розгадані таємниці храму. Групою археологів були виявлені можливі залишки Ірининської церкви, яка разом з Георгіївською церквою знаходилися перед центральним входом у Софію Київську.

Науковець В. Корнієнко вивчає і розшифровує написи на стінах собору майже шість років. Він віднайшов і «прочитав» близько 6,7 тис. графіті, зокрема й ті, що підтвердили концепцію більш раннього, ніж досі вважали дослідники, будівництва

головного храму Київської Русі князем Володимиром близько 1013 року, а не його сином Ярославом.

Дослідження архітектурної спадщини Софії Київської продовжуються і сьогодні, та звертаємо увагу на головну ідею будівництва храму. Софія Київська будувалася за зразком Софії Константинопольської. Проте, на відміну від помпезної Софії у Візантійській імперії з її величезними процесійними залами та пишною зовнішньою окрасою, Софія у Києві за розмірами і архітектурою сприймалася людиною як рідна домівка. Знаходячись у ній, вона ставала єдиним цілим з храмом і могла усамітнитися зі своїм внутрішнім світом, проблемами, які вона прагнула вирішити за допомогою Бога. Стіни собору повністю вкриті мозаїками та фресками: 260 кв. м мозаїк та 300 кв. м фресок, що є однією з відмінних ознак унікальності Софії Київської.

Кожен елемент у мозаїках собору відрізняється своєю унікальною поверхнею та положенням, здається ніби все їх полотно утворює єдине живе золоте поле. В уяві постає неповторний ефект руху, складається враження, що мозаїка дихає.

Архітектурні форми і монументальні мозаїчні та фрескові розписи собору Святої Софії створюють унікальну гармонію єдності духовного і світського життя. Фрески прикрашають стіни, стовпи та арки. Серед вишуканого та яскравого живопису можна побачити зображення святих та сюжети з Євангелія. На відміну від інших зразків візантійського церковного живопису, які дійшли до наших часів, окремі фрески собору Святої Софії відображають не лише біблійні теми, а й сцени з життя князя Ярослава Мудрого Великого і його сім'ї.

Якщо подивитися на карту древнього Києва, то можемо побачити цікаву особливість. Софія Київська разом з іншими культовими і архітектурними оборонними спорудами того часу, такими як Золоті та Лядські ворота, Львівська брама, Десятинна церква утворюють між собою косий хрест, відомий з древніх часів, як символ особи, яка йде шляхом знань. Одне з головних місць у цій архітектурній композиції належало Софії Київській, яка була і залишається уособленням душі й високої святості, непорушності й вічності столиці України.

Не лише архітектура й місце розташування собору заслуговує уваги. Його внутрішнє наповнення, а це в першу чергу фрески та мозаїки, можуть розповісти багато цікавого про тогочасні побут, світогляд, духовні цінності, загалом культуру населення Київської Русі.

Собор неодноразово перебудовували і він дещо змінив свій зовнішній вигляд. Спочатку це був п'ятинефний хрестово-купольний храм з тринадцятьма банями. Варто звернути увагу, що слово «неф» (від латинського «navis») означає корабель. А в архітектурі означало видовжені симетрично розташовані частини будівлі. Такі будівлі споруджені за типом «Сонячного човна», відомі ще у добу Трипільської цивілізації. У Древньому Єгипті їх називали «Човен вічності» [11, с. 550].

У центральному нефі храму встановлено шиферну плиту з вирізьбленими за візантійським зразком зображення геральдичного орла, яке окремі вчені вважають гербом Київської Русі часів Ярослава Мудрого. Орел – царський птах і символізує вищу й безмежну владу, мудрість, геніальність і героїзм. А в символічному значенні даного собору – це означало «човен, який пливе крізь час», іншими словами

«духовний ковчег» Київської Русі.

Вчений В. Ричка вважає, що Ярослав Мудрий слідкуючи за володарями країн середньовічного Заходу облаштував собі на другому поверсі храму тронне місце, прикрашене мозаїками і фресками.

Літописець «Слова про полк Ігорів» називає княжий стіл золотим. Коронація київських князів у Софії, започаткована Ярославом, стала нормою політичної практики. Вона складалася із кількох самостійних ритуалів, що розпочиналися біля Золотих воріт, а кульмінаційною віхою церемонії і посідання великокнязівського престолу була урочиста літургія у храмі [12]. Приміщення Київської Софії також використовували для проведення урочистих церемоній особливо важливого державного значення.

Вражає архітектура куполів Софії Київської. На куполах собору були розміщені просто хрести, а хрести в основі яких знаходився горизонтальний півмісяць ріжками догори – символ людини, яка стала духовно вільною, ще за життя. Середохрестя у храмі символізувало «перлину в раковині». Раковина з перлиною у давні часи була символом душі. Вівтар раніше встановлювали саме в середохресті храму, як престол «невидимого Бога». Тобто під центральним головним куполом в центрі Святої Софії. І лише значно пізніше вівтар був перенесений до східної частини будівлі.

У процесі добудови і перебудови храму змінювалися його архітектурні форми. Якщо поцікавитися історією то можна прослідкувати, як практично, в один і той час свідомо знищувалися навіть малі залишки сакральних споруд, що були побудовані для людей, і в яких були закладені древні знання минулих поколінь. Протягом VII – VIII ст. його вкотре реставрували й перебудували в стилі «бароко», внаслідок чого будівля суттєво змінила свій зовнішній вигляд. Італійське слово «barocco» взяло свій початок від португальського «perola barrosa» - перлина неправильної форми, тобто «перлина з пороком», дефект у дорогоцінному камінні, деформована перлина. Це лише декілька фактів з загального переліку змін архітектурі Софійського собору. Може, настав час запитати, чому саме цю пам'ятку архітектури так старанно намагалися перебудувати?

Натомість протягом тисячоліття релігійних суперечок і загарбницьких воєн до сих пір у головній апсиді собору збереглася все та ж давньоруська православна перлина – шестиметрова мозаїка Богоматері Оранта, що гордо й величаво здіймається у молитві над зображенням сцени причастя апостолів. Вона вважається у християнстві одним із іконографічних типів Богоматері, яка зображується у повний зріст з піднятими до рівня лику руками, що зігнуті у ліктях. Тобто руки Богородиці зображені у вигляді символічного знаку Аллата – того самого древнього символу духовного єднання з Душею, досягнення духовного звільнення, який був відомий древнім народам всього світу. Вшанування Богородиці–Заступниці, що поширилося у Києві з середини XIX ст., відіграло визначальну роль у формуванні міфу про наше місто як столицю вселенського православ'я .

Взагалі, коли споглядати архітектурні форми, фрески і мозаїки Софійського собору, вражає праця та знання, які люди вклали в будівництво релігійної святині майже 1000 років тому. Вони володіли законами фізики, оптики і що саме головне

– розуміли духовну суть свого життя та робили все можливе, щоб передати ці знання майбутнім поколінням.

Дивне відчуття охоплює кожного, хто переступає поріг Софії Київської. Десь далеко залишається гомінливе сучасне життя розступаються століття і перед нами постає далеке загадкове минуле. Все у соборі має свій унікальний зміст. Храм ніби промовляє до нас крізь віки. Нам залишається лише його відчути, поринути у спогади далеких і таких непростих років життя нашого народу.

Нещодавно у дзвіниці Собору були встановлені нові дзвони. Тепер кожен може почути ці прекрасні й чарівні звуки. Ми маємо нагоду знову поринути у світ глибокої молитви й доторкнутися до найсакральнішого – Божої Любові.

Література

1. Берлинский М. Краткое описание Киева. –С. – Петербург, 1820. – 200с.
2. Беляков А. Подлинная история Древней Руси. – К., 2013.
3. Висоцький С. Древнерусские надписи Софии Киевской. – К., 1966.
4. Гисак Е.Н. Памятки древнего Киева М.: Вече, 2004. – 240 с.
5. Иконникова В. С. Киев в 1654 – 1855 годах. Исторический очерк. – К., 1904. – 355 с.
6. Іванцов І. О. Стародавній Київ. – К.: Фенікс, 2003.–368 с.
7. Закревский Н. Описание Киева. – М., 1868 .
8. Коренюк Ю.О. Софійський собор у Києві. Путівник. – К., 2012.
9. Махновець Л. Літопис Руський. Повесть минулих літ. –К.: Дніпро, 1989.
10. Нікітенко Н. «Русь и Византия в монументальном комплексе Софии Киевской: Историческая проблематика». – К., 1999.
11. Нових А. АллатРа. – К., 2013.
12. Ричка В. REXCUGORUM. Царський вінець Ярослава Мудрого // День. – 2015. – 24 –25 квітня.

УДК 398.1

Панькова Анна

Знак Аллатра - джерело духовної мудрості українського народу

Дослідженню символ Аллатра як універсальний символ української етнокультури та духовних знань людини про Всесвіт.

Ключові слова: Аллатра, символ, міф, Всесвіт, коло, півмісяць.

Research Allatra character as a universal symbol of Ukrainian ethnic culture and spiritual human knowledge about the universe.

Key words: Allatra, symbol, myth, universe, circle, crescent.

Символи, знаки, орнаменти оточують людину з давних часів. Такі універсальні символи як коло, хрест, полумісяць, трикутник, піраміда, спіраль, ромб, квадрат, хвилі - відтворювали люди у предметах інтер'єру, одязі, наскельних малюнках, іконах та картинах. Весь навколишній світ, людина, космос, Всесвіт здаються нам створеними за єдиним і загальним зразком, бо суть єдина. Відчуваючи, перш за все, внутрішню - духовну природу буття всього суцього людина вивела базові